

УДК 330.341.2;  
JEL O17, O43, P30

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2019.57.0.4029>

## ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ У РОЗРІЗІ ІНСТИТУЦІЙ ВЛАСНОСТІ, ВЛАДИ, КОНКУРЕНЦІЇ, ІННОВАЦІЙ ТА ЦІННОСТЕЙ

О. Саловський

*Львівський національний університету імені Івана Франка  
79008 м. Львів, проспект Свободи, 18  
Email: o.salovskyi@gmail.com*

*У статті досліджено особливості трансформаційної траєкторії вітчизняної господарської системи. Мета публікації полягає у висвітленні чинників, котрі перешкоджають довгостроковому позитивному розвитку економіки та здійсненню результативних реформ у державі. Наголошено на розбіжностях формального і фактичного наповнення інституційної системи, суперечностях формальних і неформальних норм, обґрунтовано доцільність вживання терміну “посттрансформаційна економіка”.*

*Виклад базується на оригінальному підході дослідника щодо аналізу трансформаційних і еволюційних процесів у контексті авторського виокремлення інституцій власності, влади, конкуренції, інновацій та цінностей, а також їх тісного взаємозв'язку в рамках української господарської системи. Отримані результати дослідження мають важливе значення для коректного розуміння інституційних проблем вітчизняної економіки і формулювання рекомендацій щодо економічної політики.*

**Ключові слова:** *формальні інституції, неформальні інституції, засоби примусу, “правила гри”, інституційна трансформація, трансформаційна економіка, посттрансформаційна економіка.*

**Постановка проблеми.** Початок ери незалежності України ознаменований повномасштабною трансформацією політичних та економічних інституцій. Оскільки марксистсько-ленінська доктрина та Держплан колишнього СРСР первинно не передбачали можливостей краху системи, інверсійний рух “від соціалізму (комунізму)” став прецедентом у світовій історії. Неординарність ситуації полягала у тому, що українська економіка втратила орієнтири руху, а реально апробованих зразків подальшого розвитку тоді не існувало.

Тим не менш, сьогодні, майже тридцять років по тому, з огляду на тривалу системну кризу та невирішені раніше проблеми реального переходу до ринку, має сенс з'ясувати, які саме складові інституційного середовища стримували і стримують Україну від досягнення вищого рівня добробуту та усталеного економічного зростання на сучасному етапі.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблематиці інституційної трансформації економіки присвятили свої праці відомі зарубіжні вчені Д.Аджемоглу, А.Аслунд, Л.Бальцеревич, Я.Корнаї, В.Полтерович, Е. де Сото та вітчизняні дослідники С.Архіреєв, С.Вегера, Б.Гаврилишин, Т.Гайдай, Н.Гражевська, А.Гриценко та ін. Дослідженнями впливу інституцій власності, влади, конкуренції, інновацій та цінностей на вітчизняну економіку займаються К.Гордіца, В.Дементьєв, Ю.Кіндзерський, О.Колісник, В.Лагутін, Н.Михальчишин, Ю.Павленко, І.Поліщук, В.Савчук, О.Фісун, В.Якубенко та ін. Велика кількість сучасних наукових праць, присвячених інституційній трансформації господарських систем, розглядають лише окремі її складові або фактори, тому актуальними залишаються проблеми комплексного аналізу трансформації вітчизняної господарської системи.

**Метою цієї статті** є визначення інституційних особливостей вітчизняної економіки, котрі гальмують загальний прогрес та стоять на заваді успішному здійсненню економічних реформ у межах п'ятикомпонентної авторської концепції інституційної трансформації/еволюції господарських систем.

**Виклад основного матеріалу.** На відправному етапі творення української держави та економіки у 1990-х роках один із стратегічно сприятливих варіантів переходу до ринку полягав у віднайденні своєї окремої “постсоціалістичної” прогресивної траєкторії, базованої на специфічному командно-адміністративному спадку. Однак така альтернатива на ринку інституцій виглядала малопривабливою, потенційно вимагала надто багато зусиль і не передбачала практично ніякої зовнішньої підтримки. З іншого боку, підтверджена століттями традиція “капіталістичної” ринкової економіки готова була надати допомогу та рекомендації. Вона і стала чи не єдиним порятунком для дезорієнтованих господарських систем.

Можливості першого, більш творчого, варіанту були підірвані нееволоційним характером розпаду колишнього СРСР, нищівною економічною ситуацією, відсутністю потрібного досвіду, соціальними загрозами, дисфункцією державних органів, браком конкретизованої фінальної точки переходу тощо. Згодом перспективи повернення до цієї траєкторії затьмарювались деградацією суспільного устрою, посиленням “тінізаційних” тенденцій, поляризацією і появою “псевдоеліт”, а також так званою соціальною аномією [3, С. 16–18] – станом розрізаних цінностей, невідповідності реального і запланованого, стабільної незадоволеності.

Незважаючи на привабливість другої (“прокапіталістичної”) опції, складно було уявити, які наслідки вона може принести. Поеднання вимушеного фіаско командно-адміністративної системи (КАС) та її реформування відповідно до західного зразка вилилося у трансформаційну кризу. Рекомендації, десятиліттями застосовувані у розвинених країнах, виявились не такими ефективними на пострадянському ґрунті. Витрати відторгнення полягали у неефективній приватизації, складній боротьбі з монополізмом, нерозривній єдності влади і власності, гальмуванні НТП, а також соціально-психологічній невідповідності українців до нових реалій.

Однак у 2005–2006 рр. міжнародне співтовариство надало Україні статус держави з ринковою економікою, таким чином відзначивши закінчення трансформаційного процесу. Справді, в той час вітчизняна економіка демонструвала високі темпи зростання в нових ринкових умовах. Попри це, дивлячись на українську господарську систему сьогодні, не зовсім правильно вважати, що перехід до ринку завершено повністю, оскільки офіційна декларативність часто не відповідає фактичному наповненню. Виходить, трансформаційними українські інституції називати вже не зовсім коректно, а, з іншого боку, говорити про розвинене ринкове господарство в

Україні взагалі неправильно. На нашу думку, вдалий термін пропонує С.Архіреєв – “посттрансформаційна економіка” [1, С. 44].

Попри деяку неусталеність формулювання, слід сказати, що такий стан виникає в умовах розбіжності між реальним та формальним характером ринкових відносин. Реальний складається у результаті еволюційного саморозвитку економіки або органічно спланованого вектора руху. Натомість формальна “ринковість” побудована на екзогенному механізмі розвитку і полягає в ухваленні офіційного законодавства, котре може не надати бажаного змісту відповідним “правилам гри” [1, С. 43–44] або й зовсім не вплинути на їх формування, що і спостерігаємо у господарській системі України. Додаткову лепту вносить тривале протистояння так званого соціального і асоціального капіталів не на користь першого.

В ідеалі, трансформаційний та посттрансформаційний періоди мали б завершитись побудовою ринкової економіки передового західного зразка або стабільного ринкового господарства з національними особливостями. На жаль, не спостерігаємо жодного із варіантів. Незважаючи на наявність формальних плюралізму форм власності, економічної та громадянської свободи, вільного ціноутворення, конкурентного середовища, легітимної демократичної влади та меншої (у порівнянні з КАС) ролі держави, існує багато недоліків і невідповідностей між фактичним і задекларованим.

Подальші огляд та аналіз базуватимуться на 5 основних сферах інституцій, котрі, на нашу думку, визначають становище і розвиток будь-якої господарської системи: власність (фундаментальна економічна, юридична і філософська категорія), влада (організація політичного процесу та керівництва державою і економікою), конкуренція (двигун ринку), інновації (уособлення потенційних можливостей прогресу) та цінності (ментальність і спосіб мислення, котрі детермінують поведінку суб’єктів). Оскільки детально проаналізувати кожен із сфер в межах однієї статті неможливо, наведемо якісну авторську інтерпретацію ролі й впливу відповідних факторів.

Схожий підхід до дослідження можемо знайти у В.Савчука та В.Якубенка. Автори виокремлюють та аналізують 4 основних економічних інституції: власність, владу, управління та працю [16, С. 49]. Ми погоджуємось із важливою роллю влади та власності, однак два інших фактори викликають запитання. Інституції управління дещо дублюють сферу влади, а розгляд праці у контексті такої класифікації здається заточеним під ідеї марксизму. Крім того, автори беруть до уваги лише економічну площину. У нашому дослідженні намагатимемось акцентувати увагу на міждисциплінарних аспектах та ширшому розгляді інституційної проблематики. Розпочнемо його із питань власності.

Формальні рамки здійснення відносин власності в Україні досить детально визначаються положеннями Конституції, Закону “Про власність”, Цивільного кодексу, а також нормами адміністративного, трудового та інших галузей права. Серед останніх позитивних моментів у сфері власності – робота щодо створення єдиного реєстру речових прав, а також надання йому більшої прозорості через електронний формат, розробка антирейдерських законів.

Слід зазначити, що офіційні інституції у сфері власності також окреслюють засоби примусу, які одночасно є і механізмами її захисту. Оскільки судові вирокі щодо прав власників виступають основним інструментом “примусу”, варто відмітити, що в Україні нерідко можна говорити про відсутність єдиної судової практики щодо власності, затягування термінів розгляду справ або їх безпідставного закриття, масове невиконання рішень і пов’язаної з цим недовіра населення до судів.

Паралельно з формальними інституціями та засобами примусу формувалась й мережа неформальних канонів у сфері власності. Як виявилось, офіційні правила у комплекті із механізмами захисту діяли досить обмежено. Це заклало хороший ґрунт для розвитку не зовсім сприятливих неформальних рамок, котрі заповнювали офіційні прогалини. Тут згадаємо про кримінальні “правила гри”, “тіньові” схеми, приховування кінцевих бенефіціарів, офшоризацію, атмосферу недбалості на державних підприємствах, забюрократизованість отримання прав власності, покладання індивідів на міжособистісні способи вирішення питань тощо.

Неоднозначне ставлення до власності стало результатом сукупності факторів: століть залежності від іноземних держав, двоякості радянської загальносуспільної власності (належить і всім, і нікому), відсутності значної мотивації вітчизняних чиновників до встановлення чітких прав власності, “рейдерства” як наслідку неповаги до власності тощо [4, С. 106–108].

Фактично реформування власності в Україні здійснювалося зацікавленими групами за принципом партикуляризму, що призвело до кількісного збільшення частки приватного сектору та концентрації засобів виробництва в руках окремих осіб. В підсумку спостерігаємо формування фінансово-промислових груп та стійке неформальне співвіднесення цього типу володіння із негараздами економічних перетворень, втраченим суспільним добробутом і майновою стратифікацією, розбитими надіями на появу справедливого власника [6, С. 30–31]. Недостатня легітимність власності в Україні підсилюється слабким правовим підґрунтям та відсутністю напрацьованих правових традицій.

Приватизація на користь окремих верств суспільства побічно спровокувала й появу такого явища як “тіньова” приватизація влади (приватизація держави) [6, С. 32]. Вона полягає у зрощенні стосунків влади та бізнесу, а також у взаємовигідному впливові, котрий виникає внаслідок цього зв’язку. Зазвичай така перевага втілюється у забезпеченні привілеїв або переваг над конкурентами у вигляді патронажу (“кришування”), застосування адмінресурсу задля пригноблення суперників, ренти (“відкатів”), а також напівлегальних державно-приватних партнерствах тощо.

Загалом, структура формальних інституцій політичної влади в Україні на початку незалежності великою мірою копіювала радянську систему з провідною роллю харизматичного “президента”, що видається цілком логічним. Така модель (юридично – президентсько-парламентська) існувала приблизно з 1990 до 2004 року. У 2004–2005 в процесі демократичних змін влада набула парламентсько-президентської форми, що дозволило ширше розподілити владні повноваження щодо впливу на Уряд.

З неминучим посиленням боротьби за владу, кризою демократії та зміною Президента у 2010 р. офіційні інституції влади знову набувають більш про авторитарного (формально – президентсько-парламентського) характеру. Лише з початком Революції Гідності у 2014 році влада повернулася у парламентсько-президентський формат. Така формальна структура унеможливорює акумуляцію влади в межах однієї вертикалі і в українських умовах зменшує шанси на її узурпацію. Цьому також сприяють сучасні вітчизняні тенденції до децентралізації. Поряд з тим, з іншого боку, за останні роки спостерігаємо різні спроби до централізації, збільшення повноважень та посилення ролі президентської вертикалі.

Головну роль щодо творення формальних “правил гри” у політиці відіграє Конституція. Крім того, відносини влади регулюються законами “Про регламент Верховної Ради”, “Про Кабінет Міністрів України”, “Про центральні органи

виконавчої влади”, “Про добровільне об’єднання територіальних громад” тощо. Офіційні закони наголошують на підтримці та утвердженні права та демократії, поступальному розвитку політичних, економічних і культурних інституцій, об’єктивних ЗМІ, чесних судах та ефективних громадських об’єднаннях. На жаль, споглядаючи реальну дійсність, важко підтвердити існування цих положень. Виходячи із операційних, а не стратегічних проблем, без обґрунтованого демократичного фундаменту на первинній стадії, політичні очільники у певному сенсі знехтували інституційною структурою вітчизняного господарства на користь короткострокових завдань стабілізації системи.

В свою чергу, неформальні інституції влади реалізуються у наступних формах: “куміство”, фаворитизм, патрон-клієнтелізм, а також політична корупція [15, С. 86]. Головною спільною рисою таких неформальних інституцій виступає орієнтація не на загальносуспільні офіційні норми, а на власні “корпоративні” стандарти. На думку О.Фісуна, конфігурація згаданих формальних і неформальних інституцій уособлює неопатримоніальну демократію [18, С. 10]. У такому режимі рентоорієнтована поведінка виступає провідним рушієм політичної діяльності, а неформальні кланові об’єднання під виглядом формальних політичних організацій змагаються задля розподілу “казенного пирога”, зменшуючи, таким чином, суспільну вигоду.

Стосовно інструментів примусу, а саме діяльності правоохоронних органів (суди, прокуратура, СБУ, органи внутрішніх справ тощо), в українській реальності прослідковуємо їх зрощення з офіційними нормами. Правоохоронні органи та відповідні посади нерідко знаходяться під контролем або президентської, або парламентської гілки влади. Крім того, йдеться також про використання силових методів регулювання бізнесу, селективне застосування правоохоронних норм та згадані раніше загальні проблеми судочинства.

Важливу роль у ринковій господарській системі відіграє також й інституція конкуренції. Розвиток відповідних формальних рамок у вітчизняній економіці можна умовно розподілити на два етапи. Перший (1992–2000) стосувався боротьби з монополізмом та почався із ухваленням Закону “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції”. Гарантом правила або ж органом “примусу” став Антимонопольний комітет (АМК). Другий період (з 2001 р.) мав та має на меті побудову проконкурентного вектора на базі щокількарічних указів і планів та основоположного Закону “Про захист економічної конкуренції”.

Щодо формальних “правил гри”, позитивним моментом для розвитку конкуренції у 2016 р. став запуск електронної платформи державних закупівель ProZorro, яка дозволила зробити моніторинг процесу тендерів прозорішим та ефективнішим. Згідно із даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі, за 2016–2019 рр. ProZorro дозволила заощадити державі 86 млрд. грн [10]. Незважаючи на загальну позитивність системи, зацікавлені суб’єкти в Україні можуть знаходити в ній певні “лазівки” шляхом державної дискваліфікації суперників чи створення тендерів під конкретного виконавця тощо.

Така особливість дозволяє виявити подвійну природу неформальних інституцій конкуренції: з одного боку, пропагуються чесні норми конкуренції та дотримання “букви закону”, а з іншого – створення винятків, пошук “вузьких місць”, користування особливим становищем. Неформальні норми вітчизняного конкурентного середовища включають використання господарськими суб’єктами монопольної влади шляхом завищення цін без зростання якості, узгодження дій з метою отримання спільної вигоди, антиконкурентні неформальні “угоди” влади й бізнесу,

недобросовісну конкуренцію [12, С. 212]. Лідерами зі зловживання правилами конкуренції є передовсім паливно-енергетична, житлово-комунальна, транспортна та агропромислова сфери.

Крім того, гравці, які досягли певного рівня домінування, зацікавлені в ускладненні входу на ринок інших фірм (в т.ч., іноземних). Одними із прикладів такого явища є політично підтримуваний монополізм та політична залученість окремих компаній. Згідно із дослідженнями впливу політичних інституцій на конкуренцію (2006–2016 рр), близько 0,5–2 % українських підприємств мають політичне “плече” [19, С. 4–5]. Причём цей відсоток корелює із близько 23–25% (!) активів вітчизняних фірм та приблизно 1/5 загального обороту. Зазвичай ці підприємства офіційно є менш прибутковими.

Поряд із “правилами гри” існують і засоби примусу. У сфері вітчизняних інституцій конкуренції це судові рішення та санкції АМК. Про їх ефективність можна судити з наступної статистики (2006–2015): із накладених штрафів на суму 2,4 млрд. грн. за порушення законодавства фактично оплачено тільки 236,7 млн грн (близько 10%). Головні причини невиконання [8, С. 28] – недостатня вмотивованість покарань з боку АМК, вища привабливість порушення (у порівнянні з дотриманням) конкурентного законодавства тощо.

Ще одним помітним компонентом успішної економіки є інновації. Формальну базу для інноваційної діяльності в Україні закладають Закони “Про наукову і науково-технічну діяльність” (1992, 2015), “Про інноваційну діяльність” (2002), “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” (2003, 2012). “Про утворення Ради з розвитку інновацій” (2017), а також Стратегія інновацій–2030 (2019) тощо. Інтенсифікація законодавчої активності у цій сфері за останні роки лише підкреслює зростання ролі інновацій для світу та вітчизняної економіки зокрема, а також продовження переходу від суто наукових аспектів до комплексно інноваційних як таких.

Незважаючи на це, простежується неоднозначна динаміка інноваційної активності промислових підприємств. Проблема навіть не в тому, що інноваціями в Україні займаються лише близько 15% підприємств, а в тому, що частка впровадженої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової з кожним роком зменшується: від 9,4% у 2000 р. до 4,8% у 2009 та до 0,8% у 2018 р. [11]. Виходить, що певний рівень інноваційної активності існує, однак він не знаходить вираження у випуску інноваційно-збагаченої продукції.

Такий неформальний тренд є лише верхівкою айсбергу, котра вказує на глобальніші проблеми. Сьогодні в економіці України побутує досить несприятливий неформальний інституційний фон. Вітчизняні фірми не виявляють значної зацікавленості у тому, щоб стати новаторами. Впродовж років незалежності ключовим активом здебільшого продовжує залишатись економічна влада, а до головних методів зростання прибутковості, на противагу новаціям, належать: зниження витрат стосовно ціни, підвищення вартості без зміни якості, мінімізація податкових зобов’язань тощо.

Як наслідок, вигіднішим стає закріплення власної привілейованої позиції на ринку, а прогресивні інноваційні мотиви перейшли на другий план. Така ситуація пояснюється низкою чинників [5, С. 7, 12]: постійними сумнівами щодо дієвості законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, нерівномірністю розподілу економічної та адміністративної сили серед суб’єктів, необов’язковістю інноваційних зусиль.

Одним із найважливіших неформальних інституцій у сфері інновацій є інноваційна культура. До окремих загальних характеристик української інноваційної

культури відносимо: низьку зацікавленість у підвищенні кваліфікації і додатковому навчанні; нейтральне ставлення до плагіату та охорони інтелектуальної власності; недостатнє усвідомлення громадянами своєї ролі у створенні власного добробуту; падіння престижу науково-дослідницької праці, нечіткий зв'язок між витратами і результатами інноваційної діяльності.

Крім того, важливу роль для інновацій відіграють “м'які” засоби примусу, а саме об'єкти інноваційної інфраструктури. Сьогодні в Україні маємо кілька десятків індустриальних, наукових і техно- парків, інкубаторів, стартап-шкіл, а також кілька інноваційних містечок. Попри достатню чисельність, проблемою є їх низька активність [17, С. 6]: з 2006 по 2018 в рамках об'єктів інфраструктури здійснено реєстрацію лише 16 інноваційних проектів; тільки 40% інноваційно-інфраструктурних організацій займаються реальною реалізацією проектів. Як бачимо, сфера інфраструктури також потребує поштовху.

Варто також сказати, що непересічне значення для еволюції господарських систем мають психологія індивідів та цінності, котрими вони керуються у щоденній діяльності. Ця п'ята із виокремлених нами у авторській концепції група інституцій, на відміну від попередніх, майже не визначається формальними “правилами гри”: порядок тут диктують ментальні та поведінкові особливості неформального характеру.

На думку О.Колісника, українцям складно було стати сильною державотворчою нацією через почасти ментальні фактори, які й сьогодні вносять свою лепту до знецінення пересічного українця [7, С. 101]. Мова йде про історично успадковану орієнтацію не на комфортне життя, а на постійне виживання у складних обставинах: чи в умовах іноземного гніту, чи в реаліях відносно низьких зарплат та владоцентризму. У зв'язку з цим спостерігаємо переважання матеріального над духовним і національним [7, С. 105], вміння пристосовуватись до змінюваних обставин, надмірну довірливість.

Потрібно зазначити, що притаманна українцям надія на краще майбутнє з роками лише тане; приблизно з 2011 р. зросли тривожність, страх і зневіра, підсилені з часів війни на сході країни. У масовій свідомості до основних пріоритетів життя належать здоров'я, розум, наявність впливових “зв'язків”, високе соціальне становище, вміння “обходити” правові рамки [2]. До особливостей ментальності українців також відносимо: схильність до розподілу влади, навіть найменшої, перекладання відповідальності за власну долю на когось, емоційне очікування героїв-рятівників. Паралельно із тенденціями до децентралізації зростає роль притаманного українцям громадоцентризму [14, С. 94], як, в першу чергу, самоорганізації у скрутних життєвих обставинах.

Досліджуючи українську ментальність, Ю.Павленко виокремив наступні інваріанти українського суспільства [13, С. 43]: непогодження із роллю та важливістю панівної верстви (партії, “еліт”, фінансово-промислових кластерів); песимізм щодо можливості справжніх змін на краще, відносна недовіра до політиків; несхвальне ставлення до великої власності, схильність до періодичних виплесків протесту, котрі не переростають у систематичну позицію і боротьбу; оптимістичне та загалом позитивне ставлення до Заходу.

Сучасні дослідження *World Values Survey* [9] також наголошують на тому, що в Україні за роки незалежності превалюють пріоритети статусності, доступу до влади, непорушності встановлених правил, попри навіть їх неефективність, патерналізму, забезпеченості базових потреб і матеріального достатку. Такі особливості свідчать про загальне корелювання цінностей українців із нижчими щаблями піраміди потреб

Маслоу. Однак значно неприємнішим є той факт, що такі, не орієнтовані на загально-суспільний розвиток, цінності переважають і у середовищі української влади.

**Висновки.** Підсумовуючи особливості інституційних рамок трансформації вітчизняної економіки, можемо сказати наступне: в Україні сформувалась особлива “посттрансформаційна” модель розвитку, котра виявляється у: певній невідповідності між реальним і задекларованим станом речей, між формальними і неформальними правилами в господарській системі у різних сферах; спорідненні влади та власності, пов’язаній з ними монополізації і, як наслідок, ослаблених конкурентному та інноваційному середовищах; превалюванні егоїстичних партикулярних мотивів над загальносуспільними, домінуванні фінансово-промислових груп; повазі до статусності, влади і матеріальних цінностей з одночасним негативним ставленням до представників влади та бажанням перекласти відповідальність за своє життя чи життя держави/стан економіки на когось іншого.

Як видається, українська господарська система потрапила у своєрідне “закляте коло”, де у складній конфігурації інституційної нерівноваги тісно сплелись інституції влади, власності, конкуренції, інновацій та цінностей. Досягнути ефективної рівноваги непросто, адже дії у одній сфері обов’язково впливають на стан справ у інших. Незважаючи на це, українська господарська система все ще має потенціал для подальшого інституційного розвитку, котрий, перш за все, втілений у розумних і працьовитих людях, здатних у різний спосіб боротись зі скрутними життєвими обставинами. Крім того, за останні роки спостерігаємо зростання позицій українських інституцій у світових рейтингах (звісно, з падіннями та злетами), яке опосередковано сигналізує здебільшого про окремі реальні позитивні зміни.

1. Архіреєв С.І. Посттрансформаційна ринкова економіка: інституціоналізація фондового ринку / С.І. Архіреєв, Я.В. Зінченко // Економічна теорія, 2006. – № 3. – С. 43–54.
2. Бурлакова В. Чому українці не усміхаються? [Електронний ресурс] / В.Бурлакова // Український тиждень. – 2012. – № 26 (243). – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Society/53993>
3. Вегера С.А. Трансформація економіки України та її соціальні наслідки / С.А. Вегера. – Економічний часопис, 2011. – №1. – С. 16–19.
4. Гордіца К.А. Неформальні складові інституту власності в Україні: історико-економічний аналіз / К.А. Гордіца // Український соціум, 2010. – С. 102–113.
5. Дементьев В.В., Вишневський В.П. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз / В.В. Дементьев, В.П. Вишневський // Економічна теорія, 2011. – № 3. – С. 5–20.
6. Кіндзерський Ю. В. Інституційна пастка олігархізму і проблеми її подолання / Ю.В. Кіндзерський // Економіка України, 2016. – № 12. – С. 22–46.
7. Колісник О. П. Ментальність, етнічний характер, ідентичність та духовний саморозвиток пересічного українця як чинники долі України / О.П. Колісник // Психологічні перспективи, 2013. – Вип. 21. – С. 88–117.
8. Лагутін В. Конкурентна політика держави: механізм реалізації / В.Лагутін // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету, 2016. – № 4. – С. 22–37.
9. Матеріали досліджень World Values Survey [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.worldvaluessurvey.org](http://www.worldvaluessurvey.org)
10. Матеріали офіційного сайту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://me.gov.ua/>



11. Матеріали офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Михальчишин Н. Л. Доступність методів захисту від недобросовісної конкуренції для суб'єктів господарювання / Н.Л. Михальчишин // Вісник НУ "Львівська політехніка", 2011. – № 720. – С. 210–216.
13. Павленко Ю.В. Інституційні основи традиційного українського суспільства та проблеми сучасності / Ю. В. Павленко // Економічна теорія, 2005. – № 3. – С. 31–44.
14. Поліщук І.О. Модерна політична ментальність українського народу / І.О.Поліщук // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого", 2018. – №2 (37). – С. 93–106.
15. Попазогло В.С. Деструктивні неформальні політичні інститути: форми прояву та механізми протидії / В.С. Попазогло // Політичне життя, 2018. – №1 – С. 85–90.
16. Савчук В.С., Якубенко В.Д. Базисні економічні інститути і напрями аналізу їх парних взаємозв'язків / В.С. Савчук, В.Д. Якубенко // Економічна теорія, 2005. – № 2. – С. 49–63.
17. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року / Кабінет Міністрів України, 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12>
18. Фісун О. Неформальні інститути та неопатримоніальна демократія в Україні / О. Фісун // Агора, 2016. – № 17. – С. 9–13.
19. Balabushko O. Crony Capitalism in Ukraine. Relationship between Political Connectedness and Firms' Performance / O.Balabushko, O.Betliy, and others // Policy Research Working Paper. WB Group. – 2018. – №8471. – pp. 1–19.

#### References

1. Arkhiriejev S.I., Zinchenko Ya.V. (2006). Posttransformatsiina rynkova ekonomika: instytutsionalizatsiia fondovoho rynku, *Ekonomichna teoriia*, 3, pp. 43–54.
2. Burlakova V. (2012). Chomu ukraintsi ne usmikhaiutsia? , *Ukrainskyi tyzhden*, 26 (243), URL: <https://tyzhden.ua/Society/53993>
3. Vehera S.A. (2011). Transformatsiia ekonomiky Ukrainy ta yii sotsialni naslidky, *Ekonomichni chasopys*, 1, pp.16–19.
4. Horditsa K.A. (2010). Neformalni skladovi instytutu vlasnosti v. Ukraini: istoryko-ekonomichniy analiz *Ukrainskyi sotsium*, pp.102–113.
5. Dementiev V.V., Vyshnevskiy V.P. (2011). Chomu Ukraina ne innovatsiina derzhava: instytutsiinyi analiz, *Ekonomichna teoriia*, 3, pp. 5–20.
6. Kindzerskyi Yu. V. (2016). Instytutsiina pastka oliharkhizmu i problemy yii podolannia, *Ekonomika Ukrainy*, 12, pp. 22–46.
7. Kolisnyk O. P. (2013). Mentalnist, etnichnyi kharakter, identychnist ta dukhovnyi samorozvytok peresichnoho ukraintsia yak chynnyky doli Ukrainy, *Psykhologichni perspektyvy*, 21, pp.88–117.
8. Lahutin V. (2016). Konkurentna polityka derzhavy: mekhanizm realizatsii, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, 4, pp. 22–37.
9. Materialy doslidzhen World Values Survey . – URL: [www.worldvaluessurvey.org](http://www.worldvaluessurvey.org)
10. Materialy ofitsiinoho сайту Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy . – URL: <https://me.gov.ua/>
11. Materialy ofitsiinoho сайту Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy . – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Mykhalchyshyn N. L. (2011). Dostupnist metodiv zakhystu vid nedobrosovisnoi konkurentsii dlia subiektiv hospodariuvannia, *Visnyk NU "Lvivska politekhniky"*, 720, pp.210–216.
13. Pavlenko Yu.V. (2005). Instytutsiini osnovy tradytsiinoho ukrainskoho suspilstva ta problemy suchasnosti, *Ekonomichna teoriia*, 3, pp.31–44.

14. Polishchuk I.O (2018). Moderna politychna mentalnist ukraïnskoho narodu, *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho"*, 2 (37), pp. 93–106.
15. Popazohlo V.S. (2018). Destruktyvni neformalni politychni instytuty: formy proiavu ta mekhanizmy, *Politychne zhyttia*, 1, pp. 85–90.
16. Savchuk V.S., Yakubenko V.D. (2005) Bazysni ekonomichni instytuty i napriamy analizu yikh parnykh vzaiemozviazkiv, *Ekonomichna teoriia*, 2, pp. 49–63.
17. Stratehiia rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku / Kabinet Ministriv Ukrainy, 2019 . – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12>
18. Fisun O. (2016) Neformalni instytuty ta neopatrymonialna demokratiia v Ukraini, *Ahora*, 17, pp. 9–13.
19. Balabushko O. Betliy O. and others (2018). Crony Capitalism in Ukraine. Relationship between Political Connectedness and Firms Performance, *Policy Research Working Paper. WB Group*, 471, pp. 1–19.

## **INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF UKRAINIAN ECONOMIC SYSTEM IN THE CONTEXT OF PROPERTY, POWER, COMPETITION, INNOVATIONS, AND VALUES**

**O. Salovskyi**

*Ivan Franko National University of Lviv, Prospekt Svobody 18, UA – 79008, Lviv, Ukraine  
Email: o.salovskyi@gmail.com*

The article is devoted to research on the peculiarities of an institutional transformation path of the Ukrainian economic system. It stresses the importance of differences between officially declared and actual matter-of-fact institutions, as well as formal and informal norms in the economy. The aim of the paper implies clarifying the factors that hinder Ukraine's economic system from attaining higher welfare levels and implementing effective economic reforms. The author offers its own approach of analyzing the transformation and evolution of Ukrainian economics based on the institutions of property, power, competition, innovations, and values.

The paper investigates these five groups of institutions, because they substantially influence the decision-making process of economic actors, as well as impact the general pace of economic development, both separately and conjointly. In particular, property plays a crucial role for individuals and state as a fundamental economic, law and philosophic category; power regulates the organization of political processes and leadership inside the state and economics; competition stands for a major market economy driver; innovations express potential progress opportunities; values incorporate mentality and a way of thinking that determines the behavior of economic subjects.

Ukraine's specific institutional pathway involves certain discrepancies between real and officially declared state of things; synergy of power and property, associated with monopolism and, as a consequence, weakened competitive and innovative environments; the prevalence of selfish particular interests over public ones, dominance of financial-industrial groups; respect for status, power and material values, while negatively perceiving any authorities, as well as willing to shift responsibilities for one's own life, economy or state to someone else.

Nevertheless, the Ukrainian economic system still possesses the potential for successful institutional development, embodied in intelligent and hardworking people who regularly tend to cope with life difficulties and economic circumstances. Besides, Ukraine gradually advances (with rises and falls) in some of world institutional rankings, which also indicates certain positive changes. In total, the five-component approach developed within the article could serve as a basic framework for analyzing the institutional transformation of economic systems.

**Keywords:** formal rules, informal rules, enforcement mechanisms, “rules of the game”, institutional transformation, transformational economy, posttransformational economy.